Γ. ΖΩΓΡΑΦΟΥ - ΛΥΡΑ

ΑΝΤΙΘΕΤΙΚΕΣ ΕΚΔΟΧΕΣ ΣΤΟΝ ΗΡΟΔΟΤΟ: *ΑΝΤΙΛΟΓΙΑΙ* (;) Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΟΙΜΙΟΥ*

Σε προηγούμενο άρθρο μας[1] μελετήσαμε τη λέξη *λόγος* στον Ηρόδοτο με έμφαση στη σημασία «εκδοχή», όπως αυτή προκύπτει από την παράθεση διαφορετικών ή συγκρουόμενων διηγήσεων για το ίδιο θέμα[2]. Είναι αυτονόητο ότι η φύση της μελέτης μάς υποχρέωσε να περιοριστούμε στα παραδείγματα εκείνα, στα οποία οι διάφορες εκδοχές παρουσιάζονται ως *λόγος*, π.χ. *ἀμφὶ δὲ τῷ θανάτῳ αὐτῆς διξός... λέγεται λόγος* (3.32.1), *ὁ Σωφάνης... διξοὺς λόγους λεγομένους ἔχει* (9.74.1), *ἔστι δὲ καὶ ἄλλος λόγος ἔχων ὧδε* (4.11.1). Όμως η χρήση των εκδοχών στον Ηρόδοτο είναι πολύ ευρύτερη και το υλικό που μπορεί να συγκεντρώσει κανείς, αν μελετήσει το ηροδότειο έργο σε όλη του την έκταση, είναι πολύ πλούσιο. Μια απόπειρα[3] για την καταγραφή όλων των περιπτώσεων έχει κάνει ο D. Lateiner[4]. Από αυτήν προκύπτει ότι οι

---

* Την εργασία στις διάφορες μορφές της παρακολούθησε με προθυμία και υπομονή ο καθηγητής κ. Ι. Περυσινάκης, στον οποίο χρωστώ ευγνωμοσύνη. Θερμά ευχαριστώ και τον καθηγητή κ. Γ. Αναστασίου που είχε την καλοσύνη να διαβάσει το τελικό κείμενο και να κάνει χρήσιμες υποδείξεις.

1. «*Ο λόγος* ως εκδοχή στον Ηρόδοτο», *Δωδώνη*: Φιλολογία 26 (1997) 335-58.

2. Βλ. σ. 340.

3. Κατά τη γνώμη μας, πρόκειται για απόπειρα και όχι για πλήρη καταγραφή, για τους ακόλουθους λόγους: πρώτον, από τον κατάλογο απουσιάζουν μερικές περιπτώσεις αντιθετικών εκδοχών, όπως το χωρίο 4.132, όπου Δαρείος και Γωβρύης δίνουν ο καθένας τη δική του εξήγηση σε ό,τι αφορά στο συμβολισμό των δώρων των Σκυθών, το χωρίο 4.178-9 που αναφέρεται στις διαφορετικές εκδοχές για τον αποικισμό της νησίδος Φλα στη Λιβύη ή το χωρίο 7.163-5, όπου ανιχνεύονται οι λόγοι για τους οποίους ο Γέλων δεν ανταποκρίθηκε στην αίτηση των Ελλήνων για βοήθεια κατά των Περσών. Δεύτερον, δεν αναφέρει καθόλου τις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες η διαφορετική εκδοχή αντιπροσωπεύει τη διαφορετική άποψη ενός ατόμου σε μια συζήτηση, την οποία ο Ηρόδοτος μάς μεταφέρει με αφηγηματικό τρόπο, π.χ. 3.76 κ.ά.ό. Τρίτον, του διαφεύγουν περιπτώσεις κατά τις οποίες η διαφορετική εκδοχή παρουσιάζεται ως *πρόφασις*, π.χ. 4.165.3, 6.133.1.

4. *The Historical Method of Herodotus*, *Phoenix*, Suppl. 23, Toronto 1989, σσ. 76-90.

Δωδώνη: φιλολογία 27 (1998) 205-226

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εκδοχές μπορούν να έχουν διάφορες μορφές, από την παράθεση διηγήσεων που είναι διαφορετικές ή αντιθετικές μέχρι την απλή παρουσίαση διαζευκτικών προτάσεων που αφορούν σε κάποια λεπτομέρεια μιας διήγησης[1] ή και την υποθετική διατύπωση απόψεων που εκφράζουν το αντίθετο του πραγματικού[2].

Η δική μας πρόθεση δεν είναι να εξαντλήσομε μελετώντας τες όλες τις δυνατές περιπτώσεις. Θα επικεντρώσομε το ενδιαφέρον μας στις αντιθετικές εκδοχές[3], με ιδιαίτερη έμφαση σε όσες παρουσιάζουν χαρακτηριστικά, τα οποία θα μπορούσαν να ενισχύσουν και να προεκτείνουν τη σκέψη που μας υπέβαλαν τα δεδομένα της προηγούμενης μελέτης, ότι ενδεχομένως ο Ηρόδοτος επηρεάστηκε από τη σοφιστική πρακτική των *ἀντιλογιῶν*.

Έχομε και εδώ να παρατηρήσομε ότι ο ιστορικός αντιμετωπίζει το υλικό του με διαφορετικούς τρόπους: α) εκφράζεται υπέρ ή κατά μιας ή περισσότερων εκδοχών παραθέτοντας συχνά και τα ανάλογα επιχειρήματα[4], β) αναφέρει τις διάφορες εκδοχές χωρίς να παρεμβαίνει[5], γ) δηλώνει την αδυναμία του να επιβεβαιώσει ή να διαψεύσει κάποια εκδοχή[6], δ) παίρνει τις αποστάσεις του από τις υπάρχουσες εκδοχές ενός θέματος[7].

Κάθε μία από τις παραπάνω κατηγορίες αντιπροσωπεύει μια ομάδα παραδειγμάτων, το σύνολον των οποίων συνιστά έναν όγκο υλικού, που είναι δύσκολο να πραγματευτεί κανείς στον περιορισμένο χώρο ενός άρθρου. Έτσι επιλέξαμε να μελετήσομε προς το παρόν μόνο το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα της πρώτης κατηγορίας, το προοίμιο[8] — όπου, ως γνωστόν, εκτίθενται διάφορες

---

1. 1.19.2, 86.2, 191.1 κ.α.

2. 1.191.5, 7.139.2, 9.113.2 κ.α.

3. Με τον όρο αυτόν εννοούμε κατ' αρχήν διηγήσεις αντίθετες, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, ως προς το περιεχόμενο, οι οποίες είναι δυνατό, αλλά όχι απαραίτητο, να βρίσκονται σε αντιπαράθεση μεταξύ τους σε επίπεδο επιχειρημάτων ή και σε επίπεδο δομής και έκφρασης, όπως ελπίζομε να δείξομε πως είναι η περίπτωση του προοιμίου.

4. 1.1-5, 51.3, 75.3, 122.3, 172.1, 182, 2.2.5, 12-8, 20-6, 63.3, 131, 134.1-2, 145-7, 3.45, 4.42, 147-56, 5.10, 57, 82-9, 6.75-84, 121-4, 7.229-31, 8.7. Να σημειώσομε εδώ ότι σε μερικές περιπτώσεις αυτής της κατηγορίας, όπως τα χωρία 4. 147-56, 7.229 κ.ά, ο Ηρόδοτος δεν παίρνει θέση στο σύνολο των λεγομένων της κάθε πλευράς, αλλά σε μια λεπτομέρεια μόνο της διήγησης.

5. 1.64.4. 70.2-3, 75.3, 171.5, 2.175.5, 3.16.1-5, 30, 47, 86-7, 4.103.2, 132, 165.3, 6.133.1, 134, 7.163-6, 166-7, 8.84.2, 94. 9.95, 120.4.

6. 3.116.3, 4.45.1-3, 195.2, 5.9.3, 6.137, 7.189.3, 9.84.2. Η κατηγορία αυτή παρουσιάζει την εξής ιδιομορφία: στο αμφισβητούμενο θέμα αν οι Πελασγοί εκδιώχθηκαν από την Αττική δίκαια ή άδικα, ο Ηρόδοτος προβάλλει, αντί για τη δική του θέση, τα λεγόμενα του Εκαταίου ως αντίλογο στη θέση των Αθηναίων που υποστηρίζουν την πρώτη εκδοχή.

7. 2.123.1, 3.122.1, 4.96, 5.46.1.

8. Εκτός από τη γνωστή εναρκτήρια περίοδο των *Ἱστοριῶν*, όπου ο Ηρόδοτος παρουσιάζει το έργο του, ως προοίμιο εννοούμε και τα κεφάλαια 1.1-5, για το ρόλο των οποίων

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εκδοχές για τα αίτια του ελληνο-περσικού πολέμου — διότι: πρώτον, προοικονομεί ως τέτοιο την αντιθετική διάταξη απόψεων και επιχειρημάτων σε όλη την *Ἱστορίην*· δεύτερον, δηλώνει την αντίθεση ανάμεσα στην Ελλάδα και στην Περσία, στη Δύση και στην Ανατολή, η οποία αποτελεί κεντρική αντίληψη της *Ἱστορίης*. Το προοίμιο συζητήθηκε πολύ όχι μόνο για το κύριο θέμα του, που αφορά στην προσπάθεια να προσδιοριστούν οι υπεύθυνοι της σύρραξης, αλλά και για επί μέρους στοιχεία του, όπως η αρπαγή γυναικών και η παρεπόμενη εκδίκηση ως αιτία πολέμου, το μυθικό υπόβαθρο των σχετικών διηγήσεων και πώς το αντιμετωπίζει ο Ηρόδοτος[1]. Έγινε λόγος ακόμα και για προσπάθεια εκ μέ-

---

μέσα στο έργο δεν υπάρχει ομοφωνία. Μερικοί μελετητές τα εντάσσουν στο προοίμιο: H.R. Immerwahr, «Aspects of historical causation in Herodotus», *TAPA* 87 (1956) 241-80, σ. 247, του ίδιου *Form and Thought in Herodotus*, Cleveland, Ohio 1966, σσ. 17 και 80-1, J.W. Neville, «Herodotus on the Trojan war», G & R 24 (1977) 3-12, σ. 3, I.N. Περυσινάκης, *Η έννοια του πλούτου στην Ἱστορίη του Ηροδότου*, Ιωάννινα 1987, σσ. 180-1. Την ίδια θεματική ενότητα μερικοί τη χαρακτηρίζουν πρόλογο: N. Ayo, «Prolog and Epilog: Mythical history in Herodotus», *Ramus* 13 (1984) 31-47 και ιδιαίτερα σ. 32, K.H. Waters, *Herodotus the Historian. His Problems, Methods and Originality*, Sydney 1985, σ. 4. Για άλλους πάλι προοίμιο αποτελεί μόνον η πρώτη περίοδος του έργου: T. Krischer, «Herodots Prooimion», *Hermes* 93 (1965) 159-67, G. Nagy, «Herodotus the *Logios*», *Arethusa* 20.1-2 (1987) 175-84. Μαζί τους συμφωνεί και ο Lateiner, *Historial Method*, σ. 40κκ., και ιδιαίτερα σ. 43, ο οποίος ωστόσο κάνει ένα ακόμα βήμα. Διαφορετικά από ό,τι συμβαίνει με τους προηγούμενους, στηρίζεται σε ένα συγκεκριμένο σκεπτικό σχετικά με το περιεχόμενο των αρχαίων προοιμίων και προλόγων, για να κάνει το διαχωρισμό ανάμεσα στην εναρκτήρια περίοδο των *Ἱστοριῶν*, την οποία αποκαλεί προοίμιο, και στα κεφάλαια 1.1-5, τα οποία θεωρεί ότι αποτελούν ένα από τα τέσσερα μέρη ενός μεγάλου προλόγου που καλύπτει τα κεφάλαια 1.1-94.

1. Ενδεικτικά αναφέρομε: για το πρώτο θέμα: Immerwahr, «Causation», σσ. 247-52, A.E. Wardman, «Herodotus on the cause of the greco-persian wars (Herodotus, 1,5)», *AJPh* 82 (1961) 133-50, J. Cobet «Herodotus and Thucydides on war», (: *Past Perspectives. Studies in Greek and Roman Historical Writing. Papers presented at a conference in Leeds, 6-8* April 1983, eds. I.S. Moxon, J.D. Smart, A. J. Woodman, Cambridge, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney 1986), σσ. 1-18 και ιδιαίτερα 3-5· για το δεύτερο θέμα: J. de Romilly «La vengeance comme explication historique dans l'oeuvre d' Hérodote», *REG* 84 (1971-72) 314-37 και ιδιαίτερα σ. 317 κκ., M. Lang «War and the rape-motif, or why did Cambyses invade Egypt?», *PAPhS* 116 (1972) 410-14, P. Walcot «Herodotus on rape», *Arethusa* 11.1-2 (1978) 137-47· γιὰ τὸ τρίτο θέμα: Immerwahr, «Causation», σ. 249, H-F. Bornitz, *Herodot-Studien, Beiträge zum Verständnis der Einheit des Geschichtswerks*, Berlin 1968, (κεφ: Zur Funktion der «ersten Kapitel» im Werk Herodots), σσ. 164-92 και ιδιαίτερα 174, D. Fehling, *Die Quellenangaben bei Herodot. Studien zur Erzählkunst Herodots*, Berlin, New York 1971, σ. 40, A. Cook, «Herodotus: The act of inquiry as a liberation from myth», *Helios* 2-4 (1975-6) 23-66, σ. 25, Cobet, σ. 4.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ρους του να διακωμωδήσει τον Εκαταίο στα συγκεκριμένα κεφάλαια[1]. Εμείς θα επιχειρήσομε μια διαφορετική προσέγγιση: θα παρακολουθήσομε τον τρόπο με τον οποίο ο Ηρόδοτος αναλύει και παρουσιάζει τις θέσεις και τα επιχειρήματα της κάθε πλευράς σε σχέση και με τη δική του άποψη για τα αίτια του ελληνο-περσικού πολέμου.

Αφετηρία και βάση για τον προβληματισμό μας αποτέλεσε το βιβλίο της Jacqueline de Romilly *Ιστορία και λόγος στον Θουκυδίδη*[2]. Εκεί η συγγραφέας πραγματεύεται τη μορφή και τη λειτουργία των αντιθετικών δημηγοριών ως μέσου ανάλυσης των πραγμάτων στα πλαίσια της μεθόδου του ιστορικού για την ανεύρεση της αλήθειας. Η μελέτη τους την οδήγησε σε συμπεράσματα διαφωτιστικά για το περιεχόμενο, τα χαρακτηριστικά και τις αρχές που διέπουν τις *ἀντιλογίες*. Είναι γνωστό ότι εισηγητής αυτής της τεχνικής θεωρείται ο Πρωταγόρας, όπως είναι επίσης γνωστό ότι ελάχιστα γνωρίζομε για το πώς ακριβώς ο ίδιος την αντιλαμβανόταν. Κι αυτό, γιατί από τα έργα του γενικά, αλλά και από όσα σχετίζονται με αυτό το θέμα πιο ειδικά, διασώθηκαν ελάχιστα πράγματα. Ξέρομε μόνον ότι έγραψε ένα βιβλίο με τον τίτλο *Ἀντιλογίαι* σε δύο τόμους, ίσως και μια *Τέχνην ἐριστικῶν*, με το περιεχόμενο των οποίων συνδέονται δύο φράσεις, που η παράδοση τού απέδωσε: *καὶ πρῶτος ἔφη* (ένν. Πρωταγόρας) *δύο λόγους εἶναι περὶ παντὸς πράγματος ἀντικειμένους ἀλλήλοις* (Διογ. Λαέρτιος 9.51) και *τὸν ἥττω... λόγον κρείττω ποιεῖν* (Αριστ. *Ρητορική* Β 24 = 1402α). Και οι δύο συζητήθηκαν πολύ τόσο για τη σημασία τους όσο και για τη συμβολή τους στη διασάφηση του περιεχομένου και της μεθόδου των *ἀντιλογιῶν*[3]. Η έλλειψη επαρκών στοιχείων έστρεψε το ενδιαφέρον των μελετητών σε σύγχρονα αλλά και μεταγενέστερα έργα, τα οποία θα μπορούσαν να συμβάλουν σε μια πληρέστερη κατανόηση αυτής της τεχνικής. Ένα σύγγραμμα μεταγενέστερο με τον τίτλο *Διαλέξεις ἢ Δισσοὶ λόγοι* μάς διαφωτίζει ως προς τη βασική μορφή της μεθόδου. Αποτελείται από εννέα ανεξάρτητα δοκίμια, τα οποία αναπτύσσουν διαδοχικά τη θέση και την αντίθεση για διάφορα θέματα, όπως για το καλό και το κακό, το

---

1. Lateiner, *Historical Method*, σσ. 38, 41, H. Pelliccia «Sappho 16, Gorgias' *Helen* and the preface to Herodotus' *Histories*», *YClS* 29 (1992) 63-84, σ. 74κκ.

2. Μετάφραση Ελένης Ι. Κακριδή, Αθήνα 1988. Ιδιαίτερα ενδιαφέρει το κεφ. Γ': Οι αντιθετικές δημηγορίες, σσ. 179-238.

3. Όλα τα θέματα τα οποία θίξαμε σε σχέση με τον Πρωταγόρα και τις *ἀντιλογίες*, απασχόλησαν πολύ την έρευνα και υπάρχει μεγάλη βιβλιογραφία σχετικά με αυτά. Εμείς θα αναφέρομε μόνο μερικά βασικά βοηθήματα: W.K.C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, τ. III: *The Fifth-Century Enlightenment*, Cambridge 1969, G.B. Kerferd, *The Sophistic Movement*, Cambridge 1981, J. de Romilly, *Les grands sophistes dans l'Athènes de Périclès*, Paris 1988, *Η αρχαία σοφιστική, τα σωζόμενα αποσπάσματα. Επιμέλεια κειμένων, μετάφραση, σχολιασμός*, Ν.Μ. Σκουτερόπουλος, Αθήνα 1991.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δίκαιο και το άδικο κ.τ.λ. Οι μελετητές έχουν εντοπίσει εδώ επιδράσεις από τον Πρωταγόρα, αλλά και από άλλους σοφιστές[1]. Επειδή ωστόσο μένουν να διευκρινισθούν ακόμη πολλά θέματα σχετικά με αυτό[2], δύσκολα θα μπορούσε να αποτελέσει οδηγό μας. Κοντά στις απόψεις του εισηγητή των *ἀντιλογιῶν* βρίσκονται οι *Τετραλογίες* του Αντιφώντα. Στο έργο αυτό ο ρήτορας ενδιαφέρεται να εφαρμόσει την αντιπαράθεση σε μεγέθη που είναι υποθετικά και τα οποία, ακριβώς επειδή έχουν επινοηθεί γι' αυτόν το σκοπό, μπορεί να τα διαμορφώσει σε συνεχή και ακριβή αντιστοιχία μεταξύ τους[3]. Οι *Τετραλογίες* λοιπόν έχουν τον τεχνικό χαρακτήρα των επινοήσεων σε μορφή και σε περιεχόμενο, ενώ στον Ηρόδοτο υπάρχει δοσμένο περιεχόμενο τουλάχιστον ως αντιπαράθεση. Από την άποψη αυτή, θεωρούμε ότι το προοίμιο σχετίζεται περισσότερο με τις αντιθετικές δημηγορίες του Θουκυδίδη[4] τις οποίες, όπως προαναφέραμε, μελέτησε διεξοδικά η Romilly[5]. Η ανάλυσή της προσφέρει, όσο είμαστε σε θέση να γνωρίζομε, την πιο πλήρη ενημέρωση για τη μορφή και

---

1. Βλ. σχετικά T.M. Robinson, *Contrasting Arguments. An Edition of the Dissoi Logoi*, New York 1979, σσ. 54-73, Σκουτερόπουλος, σ. 573.

2. Σύμφωνα με το Σκουτερόπουλο, σ. 571, «η συγγραφή του τοποθετείται χρονικά... γύρω στα 400 π.Χ., ο συγγραφέας του είναι άγνωστος, η φύση του έργου απροσδιόριστη, η λογοτεχνική και φιλοσοφική αξία του σχεδόν ασήμαντη». Στη συνέχεια επικαλείται τη μαρτυρία του W.K.C. Guthrie για την ιστορική αξία του κειμένου που δείχνει «πώς σημαντικά ζητήματα όπως αυτό σχετικά με το διδακτό ή μη της αρετής 'είχαν εκφυλιστεί σε σχολικούς κοινούς τόπους'». Ο T.M. Conley, στο άρθρο του «Dating the so-called *Dissoi Logoi*: A cautionary note», *AncPhil* 5 (1985) 59-63, ασχολείται με το να ανατρέψει όσα γνωρίζαμε για τη χρονολόγηση του συγγράμματος. Όπως υποστηρίζει, σ. 62, οι ενδείξεις για τη χρονολόγηση τῶν *Διισσῶν λόγων* κάπου γύρω στο 400 π.Χ. δεν είναι τόσο ισχυρές, όσο υπέθεσαν αυτοί που έγραψαν σχετικά με το θέμα. Με βάση το ύφος και το περιεχόμενό τους κλίνει στην άποψη ότι οι *Δισσοὶ λόγοι* συντέθηκαν ως σχολική άσκηση πολύ αργότερα, ίσως κι όταν ιδρύθηκαν σχολεία στη μεταγενέστερη βυζαντινή εποχή.

3. Για τις *Τετραλογίες* μπορεί κανείς να δει: *Antiphontis Tetralogiai*, ed. Fernanda Decleva Gaizzi, Cisalpino 1969, με κατατοπιστική εισαγωγή και βιβλιογραφικές παραπομπές.

4. Για τις αντιθετικές δημηγορίες που υπάρχουν στο έργο του Θουκυδίδη ως βάση για την κατανόηση των αρχών των *ἀντιλογιῶν* του Πρωταγόρα βλ. W. Aly, *Formprobleme der frühen griechischen Prosa, Philologus*, Suppl. 21.3, Leipzig 1929, σσ. 100-1.

Στις *ἀντιλογίες* στους πρώτους ιστορικούς, Ηρόδοτο και Θουκυδίδη, αναφέρεται πολύ συνοπτικά η J. Duchemin, *L'ἀγὼν dans la tragédie grecque*, Paris 1969, σσ. 20-30, ως εισαγωγή στο κύριο θέμα της που είναι η μελέτη των *ἀντιλογιῶν* στην τραγωδία. Το ενδιαφέρον της ωστόσο επικεντρώνεται μόνο σε έναν αριθμό μεμονωμένων λόγων που απηύθυναν δημόσια πρόσωπα σε άλλους ή σε σύνολο δύο, τριών ή περισσότερων λόγων που αφορούσαν σε ένα κεντρικό θέμα.

5. Βλ. σ. 208 και σημ. 2.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τη λειτουργία των *ἀντιλογιῶν*, σύμφωνα με τὸ πνεύμα της διδασκαλίας του Πρωταγόρα[1].

Κατά την άποψή της, «η "εφεύρεση" του Πρωταγόρα νοείται, αρχικά, με μια πλατιά έννοια, ότι, δηλαδή, μπορούμε να υποστηρίξουμε αντιτασσόμενες απόψεις πάνω σε οποιαδήποτε θέμα». Αυτό ξεκινά από τη βασική γνωσιολογική θεωρία του Πρωταγόρα για τους *ἀντικειμένους λόγους*. Ωστόσο πιστεύει ότι θα πρέπει να υπήρχε κάποια ἐξειδίκευση, δηλαδή «για κάθε συγκεκριμένο επιχείρημα υπάρχει δυνατότητα για αντίθετη επιχειρηματολογία». Έτσι προκύπτουν «κατασκευές συστηματικά παράλληλες και αντίστροφες». Από τη μελέτη αυτών των κατασκευών δανειζόμαστε και τα χαρακτηριστικά των *ἀντιλογιῶν*[2], τα οποία ταξινομεί ως εξής: α) *Διάταξη του υλικού*: οι δύο δημηγορίες προχωρούν παράλληλα, χωρίς ωστόσο να αποκλείονται οι παρεκκλίσεις, συνέπεια των απαιτήσεων της διαλεκτικής, β) *Διατύπωση*: αντιστοιχίες παρατηρούνται και στη διατύπωση και αφορούν τόσο σε λέξεις-αρμούς (λεκτικοί σύνδεσμοι που επαναλαμβάνονται από τη μια δημηγορία στην άλλη και υπηρετούν τη μεταξύ τους διάρθρωση), όσο και σε λέξεις και φράσεις ουσιαστικές για την έκφραση της ίδιας σκέψης, που επαναλαμβάνονται επίσης από τη μια δημηγορία στην άλλη, γ) *Επιχειρηματολογία*: «όλες οι λεκτικές απηχήσεις πηγάζουν, όπως και η ίδια η σύνθεση, από την ίδια τάση, που ζητά με την ακύρωση, την αντιστροφή, την ανατροπή των επιχειρημάτων του αντιπάλου να μένει, όσο γίνεται, πιο κοντά στα αντίπαλα επιχειρήματα, ενώ συγχρόνως φτάνει σε αντίθετα συμπεράσματα»[3]. Από πρώτη άποψη, μερικά χαρακτηριστικά του χωρίου που εξετάζομε, θυμίζουν τα χαρακτηριστικά των δημηγοριών που απασχόλησαν τη Romilly. Το ζητούμενο είναι αν και σε ποιο βαθμό αυτά τα χαρακτηριστικά μπορούν να οδηγήσουν σε παραπέρα διαπιστώσεις για ομοιότητες, στον τρόπο παρουσίασης και λειτουργίας τους, με τις αντιθετικές δημηγορίες στο Θουκυδίδη.

Κυρίαρχο στοιχείο των κεφαλαίων 1.1-5 είναι η αντιθετική διάρθρωση και παρουσίαση των διαφορετικών εκδοχών. Από την εισαγωγική περίοδο σχηματίζει κανείς την εντύπωση ότι θα παρακολουθήσει την άποψη του Ηροδότου για τα αίτια του πολέμου: *Ἡροδότου Ἁλικαρνησσέος ἱστορίης ἀπόδεξις ἥδε... τά τε ἄλλα καὶ δι' ἣν αἰτίην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι*. Όμως αμέσως παρακάτω συναντά την περσική εκδοχή, για να ακολουθήσει η φοινικική, διαφορετική από την προηγούμενη. Μόνο προς το τέλος του προοιμίου ο συγγρα-

1. *Ιστορία και λόγος*, σ. 182.
2. Ό.π., σσ. 194-215.
3. Ό.π., σ. 201.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

φέας θα παρουσιάσει τη δική του, η οποία απορρίπτει τις υπόλοιπες[1]. Έτσι στο γενικό πλαίσιο αυτού του μέρους των *Ἱστοριῶν παρακολουθεί* κανείς διαδοχικές αντιθέσεις, εκδοχές που αντιπαρατίθενται η μια στην άλλη: Πέρσες εναντίον Φοινίκων (*Περσέων μὲν νυν οἱ λόγιοι Φοίνικας αἰτίους φασὶ γενέσθαι τῆς διαφορῆς*), Φοίνικες εναντίον Περσών (*περὶ δὲ τῆς Ἰοῦς οὐκ ὁμολογέουσι Πέρσῃσι οὕτω Φοίνικες*), Ηρόδοτος εναντίον όλων (*ἐγὼ δὲ περὶ μὲν τούτων οὐκ ἔρχομαι ἐρέων...*).

Πιο ολοκληρωμένη ωστόσο εικόνα για τη λειτουργία της αντίθεσης στο συγκεκριμένο χωρίο, αλλά και για τη λογική που το διέπει, σχηματίζει κανείς, αν μελετήσει την κάθε εκδοχή χωριστά. Προηγείται για ευνόητους λόγους[2] η περσική εκδοχή ότι υπεύθυνοι για τη σύρραξη είναι οι Φοίνικες· ακολουθεί αμέσως η αιτιολόγηση της θέσης τους (*τούτους γάρ...*) με τη διήγηση που αφορά στην αρπαγή της Ιώς, της κόρης του Ινάχου, βασιλιά του Άργους, από Φοίνικες ναυτικούς, που έφτασαν εκεί για να κάνουν εμπόριο. Η απαρεμφατική μορφή, στην οποία αναπτύσσεται η διήγηση, δεν επιλέχθηκε τυχαία. Χρησιμεύει στο να δηλώσει την αυτοτέλειά της και, κατά συνέπεια, τις επιφυλάξεις ή και την αποστασιοποίηση του συγγραφέα από αυτήν[3]. Η πρώτη αντίθεση στα πλαίσια αυτής της εκδοχής αφορά στη διαφορετική τύχη της Ιώς σε σχέση με τις γυναίκες της συντροφιάς της (*τὰς μὲν δὴ πλεῦνας τῶν γυναικῶν ἀποφυγεῖν, τὴν δὲ Ἰοῦν σὺν ἄλλῃσι ἁρπασθῆναι*), ενώ προλαμβάνει την επόμενη:

---

1. Σύμφωνα με τον H. Pelliccia, σ. 64 κε., δεν πρόκειται για έναν αυθόρμητο, μοναδικό καὶ πρωτότυπο τρόπο, τον οποίο επέλεξε ο Ηρόδοτος για να παρουσιάσει την άποψή του. Ο μελετητής αναγνωρίζει εδώ έναν τύπο παρουσίασης κοινό και σε άλλους δημιουργούς, όπως ο Πίνδαρος, *Ὀλυμπιόνικος* 1.25-53 και 9.29-41 ή ο Γοργίας, *Ἑλένης ἐγκώμιον* §§1-6, τον οποίο αποκαλεί false-start recusatio: ο συγγραφέας ξεκινά με μια ιστορία ή μια εκδοχή της και αρχίζει να την αναπτύσσει· αλλά, προτού τελειώσει, αποφασίζει, για τον έναν ή τον άλλο λόγο, να την εγκαταλείψει προς χάριν κάποιου άλλου θέματος ή εκδοχής ή προσέγγισης. Όπως υποστηρίζει ο Pelliccia, ο ρητορικός σκοπός αυτού του τεχνάσματος είναι ο ακόλουθος: εισάγεται κάτι μόνο για να απορριφθεί προς χάριν κάποιου άλλου, στο οποίο με αυτόν τον τρόπο δίνεται έμφαση λόγω της προηγούμενης αντίθεσης. Πρβλ. Lateiner, *Historical Method*, σ. 38. Την τεχνική αυτή ο W.H. Race, *The Classical Priamel from Homer to Boethius*, Leiden 1982, σ. 111, την αποκαλεί *priamel* προκαλώντας τη διαφωνία του Pelliccia, σ. 77.

2. Πρώτον, γιατί οι Πέρσες και όχι οι Φοίνικες βρέθηκαν σε εμπόλεμη κατάσταση με τους Έλληνες, άρα υπήρξαν οι κύριοι αντίπαλοί τους. Δεύτερον, γιατί η φοινικική εκδοχή αποτελεί απάντηση σε μια μόνον από το σύνολο των διηγήσεων που συνιστούν την περσική εκδοχή.

3. Για τη χρήση του πλάγιου απαρεμφατικού λόγου στον Ηρόδοτο βλ. Δ. Ν. Μαρωνίτης, *Ηρόδοτος. Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια*, Γκοβόστης, Βιβλιοθήκη Αρχαίων Κλασικών, Τόμος Α', Αθήνα 1964, σ. 130 κε., G.L. Cooper, "Intrusive oblique infinitives in Herodotus", *TAPA* 104 (1974) 23-76 και ιδιαίτερα σσ. 24 και 76.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

οὕτω μὲν Ἰοῦν ἐς Αἴγυπτον ἀπικέσθαι λέγουσι Πέρσαι, οὐκ ὡς Ἕλληνες· προφανώς υπονοείται εδώ η ελληνική εκδοχή των περιπλανήσεων της μεταμορφωμένης, εξαιτίας της εκδικητικής μανίας της Ήρας, σε αγελάδα Ιώς, οι οποίες την οδήγησαν στην Αίγυπτο. Φαίνεται πως ο Ηρόδοτος θεωρεί γνωστή την άποψη της ελληνικής πλευράς για την Ιώ και γι' αυτό αποφεύγει να την αναπτύξει, ώστε να αντικρούσει την περσική πλευρά. Το δεύτερο σκέλος της πρότασης αποτελεί την απάντηση στους ελληνικούς αλλά και τους φοινικικούς ισχυρισμούς για το ποιος άρχισε πρώτος το χορό των εχθροπραξιών: *καὶ τῶν ἀδικημάτων πρῶτον τοῦτο ἄρξαι*[1]. Στην αρπαγή της Ιώς οι Έλληνες αντιδρούν αρπάζοντας την Ευρώπη: *μετὰ δὲ ταῦτα Ἑλλήνων τινάς*[2]*... ἁρπάσαι τοῦ βασιλέος τὴν θυγατέρα Εὐρώπην.* Ο Ηρόδοτος με δεξιοτεχνία δηλώνει τώρα το τέλος του πρώτου κύκλου των αδικημάτων και την αρχή ενός δεύτερου ή, θα μπορούσε να πει κανείς, την αντίθεση ανάμεσα στην ισορροπία που επήλθε με την ανταπόδοση της αρπαγής και στην καινούργια αναστάτωση που ακολούθησε, με ευθύνη των Ελλήνων αυτή τη φορά: *ταῦτα μὲν δὴ ἴσα πρὸς ἴσα σφι γενέσθαι·*[3] *μετὰ δὲ ταῦτα Ἕλληνας αἰτίους τῆς δευτέρης ἀδικίης γενέσθαι.* Η διήγηση για την αρπαγή της Μήδειας που ακολουθεί, συνιστά τη δικαιολογία του ισχυρισμού των Περσών *λογίων: καταπλώσαντας γάρ... ἐς Αἶαν τε τὴν Κολχίδα... ἁρπάσαι τοῦ βασιλέος τὴν θυγατέρα Μηδείην.* Όμως στο δεύτερο αυτόν κύκλο προκύπτει ένα καινούριο στοιχείο, η απαίτηση του πατέρα της Μήδειας για ικανοποίηση και επανόρθωση της αδικίας από μέρους της ελληνικής πλευράς: *πέμψαντα δὲ τὸν Κόλχον... αἰτέειν τε δίκας τῆς ἁρπαγῆς καὶ ἀπαιτέειν τὴν θυγατέρα.* Οι Έλληνες αρνούνται να ικανοποιήσουν το αίτημα για την αρπαγή της Ιώς: *τοὺς δὲ ὑποκρίνασθαι ὡς οὐδὲ ἐκεῖνοι Ἰοῦς τῆς Ἀργείης ἔδοσάν σφι δίκας*[4] *τῆς ἁρπαγῆς.* Σειρά ενός Ασιάτη τώρα να

---

1. Είναι προφανής η επιδίωξη των Περσών να αποποιηθούν, παραλλάσσοντας το μύθο, οποιαδήποτε ευθύνη για την ελληνο-περσική έχθρα. Όπως παρατηρεί η J. Duchemin, «La justice de Zeus et le destin d'Io», *REG* 92 (1979) 1-54, σ. 15: il s' agit, dans les échanges de propagandes adverses qui précèdent toujours les guerres, de rejeter sur d'autres la faute;".

2. Οι Πέρσες δεν μπορούν να κατονομάσουν τους δράστες της αρπαγής *(οἱ γὰρ ἔχουσι τοὔνομα ἀπηγήσασθαι)*. Με την προσθήκη που ακολουθεί *(εἶησαν δ' ἂν οὗτοι Κρῆτες)* επιχειρείται να φωτισθεί το θέμα. Σύμφωνα με τον Bornitz, σ. 173, "der "Korrektor" ...Herodot selbst gewesen ist!". Βλ. και Fehling, σ. 42.

3. Ο T. Long, *Repetition and Variation in the Short Stories of Herodotus*, Frankfurt am Main 1987, σ. 47, σχολιάζοντας τη φράση παρατηρεί: «Herodotus allows himself a lovely variation on phrases like *δίκας διδόναι* ... There is a wonderfully mercantile tone to this; there is no moral outrage, no offense. Accounts were simply settled; things were even».

4. Σύμφωνα με τον Lateiner, «A note on δίκας διδόναι in Herodotus», *CQ* 30 (1980) 30-2, η έκφραση, που έχει μια ηθική και κάποτε θεολογική χροιά, σημαίνει 'να τιμωρη-

εκδικηθεί την αρπαγή της Μήδειας. Ο Πάρης γνωρίζοντας την ατιμωρησία των Ελλήνων απάγει την Ελένη[1]: *δευτέρῃ... δ ἐ γενεῇ μετὰ ταῦτα Ἀλέξανδρον τὸν Πριάμου ἀκηκοότα ταῦτα ἐθελῆσαί οἱ ἐκ τῆς Ἑλλάδος δ' ἁρπαγῆς γενέσθαι γυναῖκα.* Στο ελληνικό αίτημα για απόδοση δικαιοσύνης οι Ασιάτες προβάλλουν ένα σκεπτικό ανάλογο με εκείνο των Ελλήνων: *τοὺς δ ἐ προϊσχομένων ταῦτα προφέρειν σφι Μηδείης τὴν ἁρπαγήν...* Όμως οι Έλληνες, αντίθετα με τον Κόλχο βασιλιά, αντιδρούν διαφορετικά. Έτσι η περσική πλευρά ρίχνει το βάρος της ευθύνης για τις καινούριες περιπέτειες στους Έλληνες (*μέχρι μ ἐ ν ὧν τούτου ἁρπαγὰς μούνας εἶναι παρ' ἀλλήλων, τὸ δ ἐ ἀπὸ τούτου Ἕλληνας δὴ μεγάλως αἰτίους γενέσθαι·*) και δικαιολογεί τη θέση της (*προτέρους γὰρ ἄρξαι στρατεύεσθαι ἐς τὴν Ἀσίην ἢ σφέας ἐς τὴν Εὐρώπην*) με ένα σκεπτικό που στηρίζεται στα ακόλουθα επιχειρήματα: πρώτον, η αρπαγή των γυναικών είναι αδίκημα, όμως πρέπει να αδιαφορεί κανείς, όταν συμβαίνει, γιατί και οι γυναίκες έχουν το δικό τους μερίδιο ευθύνης σ' αυτήν·[2] δεύ-

---

θείς' ή 'να επανορθώσεις'. Σε πλάγιο λόγο η φράση χρησιμοποιείται για να περιγράψει προϊστορικές και μυθικές συγκρούσεις κατά τις οποίες εθνικά, πολιτικά κίνητρα επισκιάζονται από προσωπικές και ηθικές θεωρήσεις για πρωτόγονη 'ανταπόδοση' και 'εκδίκηση'.

1. Για το μοτίβο της αρπαγής γυναικών, την αρχική του μορφή αλλά και τη μεταγενέστερη χρήση του ως συνηθισμένης αφορμής πολέμου στον αρχαίο κόσμο, μπορεί να κανείς να δει την ενδιαφέρουσα ανάλυση της Lang, την οποία ήδη αναφέραμε: σ. 207, σημ. 1.

Ο Walcot, σσ. 139-40, κάνοντας μιαν αποτίμηση της όλης αφήγησης, που αφορά στις διαδοχικές αρπαγές γυναικών, σχολιάζει: αυτή η περιγραφή, κατά την οποία μια πράξη αρπαγής προκαλεί το αδικημένο μέρος να εκδικηθεί με παράνομη αρπαγή, είναι μια κλασική ερμηνεία της αρχής της αμοιβαιότητας που χαρακτηρίζει αυτούς που βασανίζονται με την ιδέα να κρατήσουν την προσωπική τους τιμή. Με το να δέχεται την πράξη, είτε αυτή τον ευνοεί, είτε τον αδικεί, ο άνθρωπος της τιμής αποδέχεται την κατωτερότητά του και, αν η ζυγαριά της τιμής πρέπει να αποκατασταθεί, αυτός πρέπει να απαντήσει πετυχαίνοντας κάτι καλύτερο ή κάνοντας πιο καταστροφική αδικία. Ο Walcot αναγνωρίζει εδώ την αρχή "οφθαλμόν αντί οφθαλμού και οδόντα αντί οδόντος"—μια αρχή που τη συνδέομε με την Εγγύς Ανατολή.

2. Όπως υποστηρίζει ο Bornitz, σ. 177, για να αποδείξουν οι Πέρσες στους Έλληνες—τους αποδέκτες αυτής της ορθολογικοποιημένης διήγησης—"την ενοχή τους", έπρεπε να παρουσιάσουν και μια επιχειρηματολογία τέτοια που να την εμπιστεύονται οι Έλληνες. Η δυσκολία της κατηγορίας εναντίον των Ελλήνων υπογραμμίζεται με τη γενική κρίση για την αρπαγή των γυναικών, όπως αυτή διατυπώνεται στο 1.4.2. Το γεγονός δεν είναι μόνον «αστείο», αλλά ταυτόχρονα μειώνει σημαντικά το δίκιο των Ελλήνων σχετικά με την τρωική εκστρατεία. Σύμφωνα με αυτά τα λόγια, μόνον η ανοησία είναι τελικά ο λόγος που έκανε τους Έλληνες να καταστρέψουν το βασίλειο του Πριάμου—ένα γεγονός που οδήγησε σε μια διαρκή εχθρότητα.

Στην πραγματικότητα, η ενοχοποίηση της γυναίκας σ' αυτού του είδους τις περιπτώσεις αποτελούσε μια πολύ βολική δικαιολογία για όποιον επιθυμούσε να επιτεθεί εναντίον μιας πόλης για λάφυρα, όπως πολύ εύστοχα, νομίζω, παρατηρεί η Lang, σ. 413.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τερον, ενώ οι Ασιάτες[1] αδιαφόρησαν για τις αρπαγές, οι Λακεδαιμόνιοι έκαναν εκστρατεία για αντίποινα. Είναι προφανής εδώ η ειρωνική διάθεση προς τις γυναίκες, αλλά και η απαξίωση και περιφρόνησή τους ως αφορμής ικανής για έναν πόλεμο[2], προκειμένου να απαλλαγούν οι Πέρσες από την ευθύνη της σύγκρουσης. Η επιχειρηματολογία που αναπτύχθηκε στηρίζει το συμπέρασμα: *ἀπὸ τούτου αἰεὶ ἡγήσασθαι τὸ Ἑλληνικὸν σφίσι εἶναι πολέμιον*[3]. Η όλη διήγηση κλείνει με μια ακόμα αντιπαράθεση: από τη μια η Ασία και οι βάρβαροι λαοί, από την άλλη η Ευρώπη και οι Έλληνες σε μια σύγκρουση με απρόβλεπτες συνέπειες[4].

Τώρα ο Ηρόδοτος θα περάσει στην επόμενη εκδοχή με έναν τρόπο απλό και λειτουργικό, τον οποίο στο εξής θα υιοθετήσει[5]: η πρόταση *οὕτω μὲ ν Πέρσαι λέγουσι γενέσθαι* χρησιμεύει για να συνοψίσει, να κλείσει την περσική εκδοχή, αλλά και να αποτελέσει τη μετάβαση στη φοινικική: *περὶ δὲ τῆς Ἰοῦς οὐκ ὁμολογέουσι Πέρσῃσι οὕτω Φοίνικες*. Αυτοί αρνούνται την ευθύνη που τους καταλογίζουν οι Πέρσες (*οὐ γὰρ ἁρπαγῇ σφέας χρησαμένους λέγουσι ἀγαγεῖν αὐτὴν ἐς Αἴγυπτον*) και δικαιολογούν τη θέση τους υποστηρίζοντας πως η Ιώ τούς ακολούθησε με τη θέλησή της: *ἐν τῷ Ἄργει ἐμίσγετο τῷ ναυκλήρῳ τῆς νεός· ἐπεὶ δὲ ἔμαθε ἔγκυος ἐοῦσα... ἐθελοντὴν αὐτὴν τοῖσι Φοίνιξι συνεκπλῶσαι...*[6] Η καινούρια αναφορά στην προέλευση των προηγούμενων

---

1. Σύμφωνα με τον Bornitz, σ. 178, σ' αυτούς περιλαμβάνονται οι Κόλχοι, οι Τρώες, οι Φοίνικες, οι κάτοικοι της Τύρου, οι οποίοι αποτελούσαν την ενότητα των Ασιατών, πολύ πιο σπουδαία (από την ελληνική) διότι, όπως τονίζει ο Ηρόδοτος, εδώ μιλούν και επιχειρηματολογούν οι Πέρσες και αυτοί υποστηρίζουν (1.5.1) ότι η άλωση της Τροίας αποτέλεσε για τους ίδιους την αρχή της έχθρας εναντίον των Ελλήνων.

2. Βλ. Romilly, "Vengeance", σ. 318, Lateiner, *Historical Method*, σ. 34. Πρβλ. Long, σσ. 46-7.

3. Η ανθελληνική προκατάληψη του επεισοδίου είναι σαφής και αναμφισβήτητη, παρατηρεί ο F.J. Groten, "Herodotus' use of variant versions" *Phoenix* 17 (1963) 79-87, σ. 83. Οι Πέρσες, πιστεύει, παρουσίασαν μια ρεαλιστική και ορθολογιστική προσέγγιση με την οποία έδειξαν πώς η αναχώρηση της Ιώς έδωσε ώθηση σε μια σειρά από γεγονότα που οδήγησαν στον τρωικό (και τελικά στον περσικό) πόλεμο και για τα οποία οι Έλληνες πρέπει να φέρουν την ευθύνη.

4. Βλ. J.L. Myres, *Herodotus, Father of History*, Oxford 1966 (=1963), σσ. 135-6: «Having stated the aim of his inquiry, Herodotus disposes of two current theories of history: we may call them the *cherchez la femme* theory, and the *east-and-west* theory; they attribute the course of events to causes either personal and romantic, or regional and racial».

5. Βλ. 2. 54-6, 113 και 120, 3.32, 6.52, 53 κ.α., όπου οι σχετικές διηγήσεις ανοίγουν και κλείνουν με αναφορά στην πηγή ή στις πηγές.

6. Bornitz, σ. 177: και η φοινικική παραλλαγή δεν είναι τίποτα περισσότερο από μια επιβεβαίωση γι' αυτό, ότι οι γυναίκες δεν αρπάχτηκαν χωρίς τη θέλησή τους.

. Όπως επισημαίνει ο Groten, σ. 83, η φοινικική εκδοχή... όχι μόνο διώχνει από

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

εκδοχών φαίνεται πως δεν έχει μόνο μεταβατικό χαρακτήρα. Χρησιμεύει κυρίως, νομίζω, για να υπογραμμίσει τη διαφοροποίηση του Ηροδότου απέναντί τους: *ταῦτα μέν νυν Πέρσαι τε καὶ Φοίνικες λέγουσι. ἐγώ δέ...* Ότι η δική του άποψη συγκρούεται με την άποψη των άλλων το διαπιστώνει κανείς αμέσως παρακάτω: *περὶ μὲν τούτων οὐκ ἔρχομαι ἐρέων ὡς οὕτως ἢ ἄλλως κως ταῦτα ἐγένετο*[1], *τὸν δὲ οἶδα αὐτὸς πρῶτον ὑπάρξαντα ἀδίκων ἔργων ἐς τοὺς Ἕλληνας*[2], *τοῦτον σημήνας προβήσομαι ἐς τὸ πρόσω τοῦ λόγου, ὁμοίως σμικρὰ καὶ μεγάλα ἄστεα ἀνθρώπων ἐπεξιών.* Όπως και οι υπόλοιποι, θα δικαιολογήσει και αυτός τη θέση του: *τὰ γὰρ τὸ πάλαι...* Ο λυδικός λόγος που ακολουθεί αποτελεί την απάντηση στα επιχειρήματα των άλλων για την εμπλοκή των γυναικών στην υπόθεση της σύγκρουσης Ανατολής - Δύσης, Ελλήνων - Περσών.

Από την ανάλυση που προηγήθηκε μπορούμε τώρα να συναγάγομε κάποια συμπεράσματα, τα οποία αφορούν α) στη μορφή, β) στο περιεχόμενο, γ) στο ύφος των κεφαλαίων που εξετάζομε. Από την άποψη της μορφής διαπιστώνομε κατ' αρχήν ένα τριμελές αντιθετικό σχήμα: η περσική εκδοχή αντιτίθεται στη φοινικική, η φοινικική διαψεύδει την περσική και ο Ηρόδοτος απορρίπτει τις δύο προηγούμενες. Στα πλαίσια της πρώτης εκδοχής, που είναι η εκτενέστερη και η πιο ενδιαφέρουσα από τις μη ελληνικές, διακρίνομε επίσης τρεις θεματικές ενότητες[3] που αντιπαρατίθενται μεταξύ τους και στις οποίες εμπεριέχονται και άλλες επιμέρους ανταπαραθέσεις. Είναι οι τρεις κύκλοι των αδικημάτων: α) αρπαγή της Ιώς στην οποία οι Έλληνες απαντούν με αρπαγή της Ευρώπης, β) αρπαγή της Μήδειας, στην οποία οι Ασιάτες αντιδρούν αρπάζοντας την Ελένη, γ) αντίποινα εκ μέρους των Ελλήνων στα οποία,

---

τους Φοίνικες την ευθύνη για την απαγωγή της Ιώς, αλλά και πετυχαίνει να απομακρύνει οποιαδήποτε δικαιολογία θα είχαν οι Έλληνες για εκδίκηση με το να κάνει την Ιώ να ενεργεί με τη θέλησή της.

1. Groten, σ. 83: ακόμα κι αν στο επεισόδιο υπερισχύει η ορθολογιστική προσέγγιση, δεν ήταν αρκετή ώστε να πεισθεί ο Ηρόδοτος να θεωρήσει ως ιστορικό κάτι που δε στηριζόταν σε αξιόπιστη πηγή.

2. Wardman, σ. 134: ο Ηρόδοτος αντιπαραθέτει τώρα την άποψή του σε εκείνη των Περσών και των Φοινίκων, οι οποίοι, όπως αναφέρει, ανάγουν την αρχή του πολέμου στην Ιώ. Στη διήγηση του Ηροδότου, πάντως, ο Κροίσος αντικαθιστά την Ιώ ως πρώτη αιτία.

3. Ο Μαρωνίτης, σ. 131, κάνει ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις για την παρουσίαση αυτών των ενοτήτων. «Η σύνδεση του καθενός επεισοδίου με το προηγούμενο γίνεται με εμπρόθετο προσδιορισμό του χρόνου που εκφράζει ταυτόχρονα και την πραγματική αιτία... Ο χωρισμός ... τους υπογραμμίζεται με την επανάληψη του... *λέγουσι* και με προεξαγγελτικές κρίσεις... Σε μια εποχή που ο χωρισμός σε κεφάλαια και παραγράφους, όπως τα καταλαβαίνουμε σήμερα... έλειπαν, ο Ηρόδοτος έδειχνε ιδιαίτερη φροντίδα για την αρχιτεκτυνική σαφήνεια του λόγου».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

όπως αφήνεται να εννοηθεί, οι Πέρσες θεμελίωσαν το δικαίωμά τους να απαντήσουν με επίθεση κατά της ελευθερίας της Ελλάδος.

Κάθε ενότητα παρουσιάζει μια συγκεκριμένη δομή: καταγγελία του ένοχου μέρους· δικαιολόγησή της με συγκεκριμένο περιστατικό· επιχειρηματολογία, η οργάνωση και παρουσίαση της οποίας παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον· επίλογο, σε δύο τουλάχιστον περιπτώσεις (1.2.1 και 1.4.4)· απάντηση της άλλης πλευράς. Έτσι, σύμφωνα με τους Πέρσες, υπαίτιοι για τον πόλεμο δεν είναι αυτοί, αλλά οι Φοίνικες διότι, διαφορετικά από ό,τι πιστεύουν οι Έλληνες, απήγαγαν την Ιώ. Αυτό είναι το επιχείρημά τους έναντι τῆς ελληνικής, αλλά και της φοινικικής πλευράς, που τους οδηγεί στο συμπέρασμα - επίλογο: *τῶν ἀδικημάτων πρῶτον τοῦτο ἄρξαι*. Η αρπαγή της Ευρώπης δίνει την ελληνική απάντηση στα λεγόμενα των Περσών. Φαίνεται πως στην πρώτη φάση των εχθροπραξιών τα λογικά επιχειρήματα αντικαθιστούν οι αμοιβαία εχθρικές πράξεις. Η παράθεσή τους είναι αποτέλεσμα της ίδιας ρητορικής αφηγηματικής αντίληψης. Ως υπαίτιοι για το δεύτερο γύρο κατονομάζονται οι Έλληνες, διότι άρπαξαν τη Μήδεια. Ο πατέρας της αντιδρά ζητώντας επανόρθωση της αδικίας. Οι Έλληνες απαντούν με μια ρεαλιστική επιχειρηματολογία: *οὐδὲ ἐκεῖνοι Ἰοῦς τῆς Ἀργείης ἔδοσάν σφι δίκας τῆς ἁρπαγῆς· οὐδὲ ὧν αὐτοὶ δώσειν ἐκείνοισι*. Η ανταπάντηση στην ελληνική πλευρά δίνεται έμπρακτα: ο Πάρης αρπάζει την Ελένη καλυπτόμενος πίσω από την αδιαλλαξία των Ελλήνων. Αυτή είναι και η δικαιολογία της πράξης του (*ἐπιστάμενον πάντως ὅτι οὐ δώσει δίκας· οὐδὲ γὰρ ἐκείνους διδόναι*). Όταν οι Έλληνες ζητούν να αποδοθεί δικαιοσύνη, οι Ασιάτες τούς επιστρέφουν τα επιχειρήματα, τα οποία πρώτοι εκείνοι είχαν χρησιμοποιήσει: *τοὺς δὲ προϊσχομένων ταῦτα προφέρειν σφι Μηδείης τὴν ἁρπαγήν, ὡς οὐ δόντες αὐτοὶ δίκας οὐδὲ ἐκδόντες ἀπαιτεόντων βουλοίατό σφι παρ' ἄλλων δίκας γίνεσθαι*. Η βίαιη ελληνική αντίδραση στην απάντηση των Ασιατών ανοίγει τον τρίτο κύκλο των εχθροπραξιών που οδηγεί στη σύγκρουση και καθιστά τους Έλληνες *μεγάλως αἰτίους*. Οι Πέρσες έχουν έτοιμη τη δικαιολογία γι' αυτό: *προτέρους γ ἀ ρ ἄρξαι στρατεύεσθαι ἐς τὴν Ἀσίην ἢ σφέας ἐς τὴν Εὐρώπην*. Για να στηρίξουν τη θέση τους αναπτύσσουν μια επιχειρηματολογία που τη διακρίνουν οι συνεχείς αντιθέσεις. Αντιπαραθέτουν: α) την πράξη της αρπαγής με τον τρόπο αντιμετώπισής της: *τὸ μ έ ν νυν ἁρπάζειν γυναῖκας ἀνδρῶν ἀδίκων νομίζειν ἔργον εἶναι, τὸ δ ὲ ἁρπασθεισέων σπουδὴν ποιήσασθαι τιμωρέειν ἀνοήτων*, β) τη συμπεριφορά των ανόητων με εκείνη των συνετών ανθρώπων: *τὸ δ ὲ μηδεμίαν ὥρην ἔχειν ἁρπασθεισέων σωφρόνων*, γ) την αντίληψη που έχουν για την αρπαγή οι γυναί-

κες με εκείνη των ανδρών[1]: *εἰ μὴ αὐταὶ ἐβούλοντο, οὐκ ἄν ἡρπάζοντο*[2], δ) τη στάση των Ασιατών στο θέμα με εκείνη των Ελλήνων: *σφέας μὲν δὴ τοὺς ἐκ τῆς Ἀσίης... ἁρπαζομένων τῶν γυναικῶν λόγον οὐδένα ποιήσασθαι, Ἕλληνας δὲ Λακεδαιμονίης εἵνεκεν γυναικὸς στόλον μέγαν συναγεῖραι...* Όλη αυτή η αντιπαράθεση έχει ως στόχο να αναδείξει αυτό που αποτελεί και την κύρια υπερασπιστική γραμμή των Περσών, τη διαφορετική στάση τους στο θέμα της αρπαγής των γυναικών. Αυτοί, αντίθετα από τους Έλληνες, δε θα προκαλούσαν έναν πόλεμο για ένα τόσο ασήμαντο θέμα[3]. Η επιχειρηματολογία κλείνει με έναν επίλογο-συμπέρασμα από τα προηγούμενα: *ἀπὸ τούτου αἰεὶ ἡγήσασθαι τὸ Ἑλληνικὸν σφίσι εἶναι πολέμιον.* Έτσι, κατά τη γνώμη τους, θεμελιώνεται η κατηγορία εναντίον των Ελλήνων για πολεμική σύρραξη, η οποία έφερε αντιμέτωπες δύο ηπείρους: *τὴν γὰρ Ἀσίην καὶ τὰ ἐνοικέοντα ἔθνεα βάρβαρα οἰκηιεῦνται οἱ Πέρσαι, τὴν δὲ Εὐρώπην καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἥγηνται κεχωρίσθαι.* Η απάντηση στις Περσικές αιτιάσεις θα δοθεί πιο κάτω «δια στόματος» Ηροδότου.

Ιδιαίτερη προσοχή αξίζει το τελευταίο μέρος της περσικής εκδοχής, το οποίο θυμίζει τα χαρακτηριστικά δικανικού λόγου: προοίμιο (*μέχρι μὲν ὧν τούτου ἁρπαγὰς μούνας εἶναι παρ' ἀλλήλων, τὸ δὲ ἀπὸ τούτου Ἕλληνας δὴ μεγάλως αἰτίους γενέσθαι*)· πρόθεσις (*προτέρους γὰρ ἄρξαι στρατεύεσθαι ἐς τὴν Ἀσίην ἢ σφέας ἐς τὴν Εὐρώπην*)· πίστεις (*τὸ μέν νυν ἁρπάζειν... κατελεῖν*) και επίλογος (*ἀπὸ τούτου... κεχωρίσθαι*).

Από την όλη διήγηση προκύπτει αβίαστα το συμπέρασμα ότι, όπως έχει ήδη παρατηρηθεί[4], αυτή σχεδιάστηκε από τους Πέρσες με ανθελληνική προκατάληψη και απέβλεπε στην υπεράσπιση των Περσών και στην ενοχοποίηση των Ελλήνων[5]. Το διπλό αυτό στόχο υπηρετεί η συνεχής αντιπαράθεση πρά-

---

1. Φαίνεται πως η αντίληψη που συζητάμε εκπορεύεται εδώ από Πέρσες άνδρες, διότι συνάδει με την όλη προσπάθεια να ενοχοποιήσουν τους Έλληνες ότι ανέλαβαν την τρωική εκστρατεία χωρίς λόγο. Βλ. και Romilly, «Vengeance», σ. 318.

2. Walcot, σ. 141: αυτό το συναίσθημα χαρακτήριζε τους Πέρσες, αλλά είναι εύκολο να αναφέρομε ελληνική μαρτυρία για δύο ακόμα πιο ακραίες ανδρικές προκαταλήψεις: την πίστη ότι οι γυναίκες αντλούν απο τη συνεύρεση μεγαλύτερη ευχαρίστηση από τον άδρα, γι' αυτό και ποτέ δεν είναι απρόθυμες, και την πίστη ότι απολαμβάνουν τον έρωτά τους με βία, με συνέπεια η αρπαγή να αντιπροσωπεύει το ύψιστο στη σεξουαλική ικανοποίηση για μια γυναίκα.

3. Πρβλ. Long, σ. 46.

4. Βλ. Groten, σ. 83, Bornitz, σ. 176.

5. Αξίζει να σημειώσομε την έκταση, η οποία δίνεται στα σχετικά με τον τρωικό πόλεμο (1.4.1-4) και την έμφαση στη λειτουργία του ως γεγονότος καθοριστικής σημασίας για την επιδείνωση των σχέσεων των δύο πλευρών (*τὸ δὲ ἀπὸ τούτου... ἀπὸ τούτου*). Πρβλ. Ayo, σ. 36: «The prolog emphasizes the Trojan provocation, a provocation the Asian voice uses to continue the feud and justify the Persian invasion».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ξεων και επιχειρημάτων, η οποία προβάλλει τις διενέξεις των εμπλεκόμενων μερών που ξεκίνησαν ως *διαφορὴ* και κατέληξαν ως *ἔχθρη*[1], με αποτέλεσμα να έχομε δύο αντίπαλα στρατόπεδα: από τη μια την Ασία, τα βάρβαρα έθνη και τους Πέρσες και από την άλλη τους Έλληνες και την Ευρώπη. Το ζητούμενο είναι: το εριστικό κείμενο που παρακολουθήσαμε είναι αποτέλεσμα ή προϋπόθεση αυτού του χωρισμού; Διάφορες ενδείξεις από το ίδιο το κείμενο συγκλίνουν, νομίζω, στην πρώτη άποψη: πρώτον, ο απροκάλυπτα εχθρικός τόνος της περσικής εκδοχής, όταν μάλιστα οι Έλληνες δε διέπραξαν καμία αδικία σε βάρος των Περσών παρά μόνο των γειτόνων τους, εκ μέρους των οποίων αυτοί μιλούν· δεύτερον, η διαφορά στη νοοτροπία την οποία οι ίδιοι επικαλούνται: οι Έλληνες δε ζήτησαν ανταπόδοση για την αρπαγή της Ιώς, οι Κόλχοι ζητούν για την αρπαγή της Μήδειας, οι Πέρσες αδιαφορούν για τις αρπαγμένες γυναίκες, οι Έλληνες όχι· τρίτον, οι λέξεις - κλειδιά *οἰκηιεῦνται, ἤγηνται*: κατά τη γνώμη μου, δηλώνουν κάτι παροντικό, το οποίο προήλθε από το παρελθόν[2]. Με άλλα λόγια, οι Πέρσες (πίστευαν και) πιστεύουν πως η Ασία και τα βάρβαρα έθνη που την κατοικούν τους ανήκουν (*οἰκηιεῦνται*), ενώ την Ευρώπη και τους Έλληνες «τα έβλεπαν πάντα σαν κάτι ξεχωριστό»[3] (*ἤγηνται κεχωρίσθαι*). Οι Πέρσες δηλαδή ενήργησαν όπως ενήργησαν, διότι αισθάνονται αλληλέγγυοι με τους άλλους λαούς της Ασίας — Φοίνικες, Κόλχους, Τρώες — ως μέλη όλοι τους ενός ευρύτερου συνόλου που το όριζαν οι διαφορετικές γεωγραφικές συνθήκες και η διαφορετική νοοτροπία. Η συνειδητοποίηση, πιστεύω, αυτής της διαφορετικότητας τούς έφερε αντιμέτωπους με τους Έλληνες, τους οποίους αντιλαμβάνονταν επίσης ως σύνολο ήδη από την αυγή της μυθικής εποχής· διαφορετικά δε θα τους θεωρούσαν υπεύθυνους για

---

1. Σύμφωνα με τον J.E. Powell, *A Lexikon to Herodotus*, Hildesheim 1960(=Cambridge 1938), λλ. *διαφορὴ* και *ἔχθρη*, η πρώτη σημαίνει: «καυγάς, φιλονικία»· η δεύτερη: «εχθρότητα». Τη σημασιολογική διαφορά των δύο λέξεων στο προοίμιο των *Ἱστοριῶν* σχολιάζει και ο Immerwahr, *Form and Thought*, σ. 18 και σημ. 5.

2. Για τη συγγένεια στη σημασία των χρόνων Ενεστώτα και Παρακειμένου μπορεί κανείς να δει H.W. Smyth - G.M. Messing, *Greek Grammar*, Cambridge 1963, σσ. 423, 434.

3. Μαρωνίτης, σ. 145. Την ιδέα της διάκρισης ανάμεσα στις δύο ηπείρους και στα έθνη που τις κατοικούν, την οποία παρουσιάζει ο Ηρόδοτος εδώ, τη συναντάμε ήδη στους Ιπποκρατικούς Βλ. *Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων*, ed. J. Jouanna, Paris 1996, (Budé), κεφ. 12-23, όπου απαριθμούνται οι διαφορές μεταξύ Ασίας και Ευρώπης σε ό,τι αφορά στο κλίμα, το φυσικό περιβάλλον, τη μορφολογία του εδάφους, τα ήθη και τα έθιμα των κατοίκων κ.ά. Κατά τη γνώμη της Α. Μίσιου, «Όνειρα και ανατολή στο έργο του Ηροδότου» (: *Ὄψις ἐνυπνίου. Η χρήση των ονείρων στην ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα*. Επιμέλεια έκδοσης Δ.Ι. Κυρτάτας, Ηράκλειο, 1993), σ. 25, το έργο του Ηροδότου αποτελεί «και έκθεση των διαφορών που παρουσιάζουν οι Έλληνες και οι βάρβαροι μεταξύ τους». Βλ. και σ. 50, σημ., 5 όπου και σχετική βιβλιογραφία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΡΗΤΗΣ

τις πράξεις των Αργοναυτών, των Κρητών και των πολεμιστών της Τροίας[1]. Να θυμηθούμε εδώ ότι, σύμφωνα με το Θουκυδίδη, πριν από τα Τρωικά το ὄνομα Ἕλληνες δεν αντιπροσώπευε όλα τα φύλα που κατοικούσαν στην περιοχή, ούτε έκαναν τίποτα όλοι μαζί *δι' ἀσθένειαν καὶ ἀμειξίαν*. Γι αυτό και ο Όμηρος, τον οποίο επικαλείται ως πηγή, *οὐδὲ βαρβάρους εἴρηκε διὰ τὸ μηδὲ Ἕλληνάς πω... ἀντίπαλον ἐς ἓν ὄνομα ἀποκεκρίσθαι*[2].

Η φοινικική εκδοχή, παρότι αντιθετικά διαρθρωμένη προς τις δύο άλλες, δεν παρουσιάζει από μορφολογική άποψη το ενδιαφέρον της περσικής, γιατί ο ιστορικός δεν ανοίγει διάλογο μαζί της συνολικά. Αποτελεί απάντηση σ' ένα μόνο σημείο της, σ' αυτό που αφορά στον τρόπο με τον οποίο έφτασε η Ιώ στην Αίγυπτο. Αυτό δείχνει το ενδιαφέρον του Ηροδότου για ακριβολογία με βάση τις μαρτυρίες των *λογίων* και, πάντως, στηρίζει την αντιπαράθεση.

Σχετικά με την ηροδότεια εκδοχή για τα αίτια του πολέμου, δεν μπορούμε να συναγάγομε καθολικά συμπεράσματα, αφού στην ουσία δεν περιορίζεται μόνο στα εισαγωγικά κεφάλαια. Σ' αυτήν εντάσσεται και ένα μέρος του λυδικού *λόγου*, αυτό που αφορά στις σχέσεις του Κροίσου με τους Έλληνες της Μ. Ασίας ως αιτία για την έχθρα Ανατολής - Δύσης. Το δηλώνει ο ἰδιος προοιμιακά, πριν αρχίσει η κύρια διήγηση[3]. Παρ' όλα αυτά εμφανής είναι εδώ η διάθεση του ιστορικού να αντιτάξει τη δική του γνώμη στις γνώμες των άλλων (*οὕτω μὲν Πέρσαί τε καὶ Φοίνικες λέγουσι, ἐγὼ δ' ἐ...*) και να διαφωνήσει[4] με αυτούς επί της ουσίας του θέματος (*περὶ μὲν τούτων οὐκ ἔρχομαι ἐρέων... τὸν δὲ εἶδα...*).

Με άλλα λόγια, διακρίνομε μια εξωτερική αντιπαράθεση, αυτή των διάφορων εκδοχών μεταξύ τους, και μια εσωτερική, αυτή που χαρακτηρίζει το περιεχόμενο και την επιχειρηματολογία της πρώτης και εκτενέστερης εκδοχής, της περσικής. Η δομή κάθε μιας από τις τρεις ενότητες αυτής της εκδο-

---

1. Πρβλ. Bornitz, σσ. 178-9. Όπως υποστηρίζει, την όλη απολογία (εν. των Περσών, όπως παρουσιάζεται στο 1.1-4), την όλη ορθολογιστική - ιστορική μεταβολή της παράδοσης δεν μπορεί κανείς να την κατανοήσει πλήρως χωρίς τη σιωπηρή προϋπόθεση της αναγνώρισης της ιδέας του οικουμενικού κράτους της ασιατικής Ανατολής και ενός ενιαίου ελληνικού - ευρωπαϊκού κόσμου που αντιπαρατίθεται σ' αυτήν.

2. *Ἱστοριῶν* 1.3.3-4.

3. 1.5.3.

4. Στην ουσία απορρίπτει τις εκδοχές των άλλων και αυτός είναι ο λόγος, για τον οποίο τις αναφέρει. Βλ. σχετικά σ. 211, σημ. 1. Ο Pelliccia, σ. 80, υποστηρίζει ότι με το τέχνασμα αυτό, που, όπως είδαμε, ονομάζει false-start recusatio, ο συγγραφέας παραπλανά το ακροατήριο δημιουργώντας προσδοκία για ένα πράγμα και έπειτα δηλώνοντας ξαφνικά ότι το πράγμα είναι κακό ή ανεπιθύμητο. Ο Ηρόδοτος, ισχυρίζεται, επιθυμούσε να σεβαστεί προς στιγμήν το ακροατήριό του την περσική εκδοχή, διότι, η καινούργια προσέγγιση που ετοιμαζόταν να παρουσιάσει, θα ήταν πιο πετυχημένη, αν το ακροατήριο δελεαστικά θυμόταν την παλιά.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

χής, έτσι όπως την παρουσιάσαμε αναλυτικά πιο πάνω, προϊόν της εσωτερικής αντιπαράθεσης, μάς επιτρέπει, νομίζω, να τις συσχετίσομε με τις ζευγαρωτές δημηγορίες του Θουκυδίδη (*ἀντιλογίες*)[1], τουλάχιστον στη γενική τους σύλληψη, διότι στις λεπτομέρειες οπωσδήποτε διαφέρουν. Έχει κανείς εδώ την αίσθηση ότι κάθε μέρος παρακολουθεί από κοντά τις πράξεις και τα επιχειρήματα του άλλου, ώστε να ανταποδώσει με τον ίδιο τρόπο. Αυτό δείχνει η συνεχής αντιπαράθεση όχι μόνο ενότητας με ενότητα, αλλά και επεισοδίου με επεισόδιο, επιχειρήματος με επιχείρημα. Έτσι προκύπτουν «κατασκευές συστηματικά παράλληλες και αντίστροφες»[2]. Όπου η παράλληλη πορεία διαταράσσεται, υπάρχει κάποιος λόγος: στην πρώτη διήγηση, η φοινικική εκδοχή για την αρπαγή της Ιώς δεν είναι γνωστή, αντίθετα με την ελληνική που παραπέμπει στις τραγωδίες του Αισχύλου *Προμηθεὺς Δεσμώτης* και *Ἱκέτιδες*[3], γι' αυτό παρουσιάζεται διεξοδικά· στην τελευταία διήγηση σχετικά με την αρπαγή της Ελένης απαιτείται κάποια έκταση, για να δοθεί έμφαση στις συνέπειές της σε σχέση με την υποτιθέμενη ελληνική υπαιτιότητα[4]. Αντιστοιχίες παρατηρούμε και στη διατύπωση που χρησιμοποιείται για να παρουσιαστούν οι πράξεις ή τα επιχειρήματα της μιας ή της άλλης πλευράς. Εκτός από τις λέξεις - αρμούς[5] που επανειλημμένα χρησιμοποιούνται για να σηματοδοτούν την αντιπαράθεση κυρίως, αλλά και τη μετάβαση από τη μια ενότητα στην άλλη, από το ένα περιστατικό στο άλλο, από το ένα επιχείρημα στο άλλο[6], διαπιστώνομε και ανάλογους εκφραστικούς τρόπους αναφορικά και με άλλα στοιχεία, ουσιαστικά για την υποστήριξη της θέσης καθενός από τα εμπλεκόμενα μέρη. Κατ' αρχήν, σε ό,τι αφορά στην ίδια την πράξη· *τοὺς Φοίνικας ἀπικομένους... ἐς τὸ Ἄργος... τοῦ βασιλέος θυγατέρα... Ἰοῦν... ἁρπασθῆναι*

---

1. Η λέξη *ἀντιλογίη* (και η ομόρριζή της *ἀντιλέγειν*) απαντούν πρώτη φορά στο κείμενο του Ηροδότου με τη σημασία «αμφισβήτηση, λογομαχία»: 9.87.2, 88, 8.77.2. Πρβλ. 7.10 (*γνωμέων ἀντιέων*), όπου ο ιστορικός φαίνεται να εκτιμά ιδιαίτερα την ανάπτυξη αντίθετων απόψεων για το ίδιο θέμα, προκειμένου να επιλεγεί η καλύτερη.

2. Βλ. Romilly, *Ιστορία και λόγος*, σ. 182.

3. Για τη σχέση του Ηροδότου με τον Αισχύλο στο θέμα του μύθου της Ιώς και όχι μόνο βλ. Duchemin, La justice σ. 6 κκ.

4. Βλ. σ. 217, σημ. 4 και 5.

5. Βλ. Romilly, ό.π., σ. 200.

6. *Περσέων μέν νυν οἱ λόγιοι Φοίνικας φασὶ αἰτίους ..., οὕτω μὲν Πέρσαι λέγουσι... περὶ δὲ τῆς Ἰοῦς οὐκ ὁμολογέουσι...οὕτω Φοίνικες ..., ταῦτα μέν νυν Πέρσαι τε καὶ Φοίνικες λέγουσι... ἐγὼ δέ ... περὶ μὲν τούτων ... τὸν δέ ... τὰς μὲν δὴ πλεῦνας ... ἀποφυγεῖν, τὴν δὲ Ἰοῦν ... ... ἁρπασθῆναι, οὕτω μὲν Ἰοῦν ἐς Αἴγυπτον ἐπικέσθαι ... μετὰ δὲ ταῦτα ... ταῦτα μὲν ἴσα πρὸς ἴσα σφι γενέσθαι· μετὰ δὲ ταῦτα ... πέμψαντα δὲ τὸν Κόλχον ... αἰτέειν... τοὺς δὲ ὑποκρίνασθαι ... δευτέρῃ δὲ γενεῇ μετὰ ταῦτα ... τοὺς δὲ προϊσχομένων ταῦτα· .. μέχρι μὲν ὧν τούτου ... τὸ δὲ ἀπὸ τούτου .. τὸ μέν νυν ἁρπάζειν ... τὸ δὲ ἁρπασθεισέων ... σπουδὴν ποιήσασθαι τιμωρέειν ... τὸ δὲ μηδεμίαν ὥρην ἔχειν ἁρπασθεισέων ... σφέας μὲν δή... Ἕλληνας δὲ ...*

~ *Ἑλλήνων τινάς... ἐς Τύρον προσσχόντας ἁρπάσαι τοῦ βασιλέος τὴν θυγατέρα Εὐρώπην*. Μεγαλύτερη αντιστοιχία παρατηρεί κανείς στα εκφραστικά μέσα που χρησιμοποιεί ο Ηρόδοτος για να περιγράψει το πρώτο και το τρίτο επεισόδιο, την αρπαγή της Ιώς και της Μήδειας· *τούτους* (ενν. *Φοίνικας*) *γάρ ... ναυτιλίῃσι μακρῇσι ... ἀπικομένους ἐς ... τὸ Ἄργος ... ἐξεμπολημένων σφι σχεδὸν πάντων ... τοῦ βασιλέος θυγατέρα ... Ἰοῦν ... ἁρπασθῆναι* ~ *καταπλώσαντας* (ενν. *Ἕλληνας*) *γὰρ μακρῇ νηῒ ἐς Αἶάν τε τὴν Κολχίδα ... διαπρηξαμένους καὶ τἆλλα ... ἁρπάσαι τοῦ βασιλέως τὴν θυγατέρα Μηδείην*[1]. Ο στόχος αυτού του παραλληλισμού είναι μάλλον προφανής: να δικαιολογήσει τον ισχυρισμό με τον οποίο προαναγγέλλει το σχετικό επεισόδιο, ότι οι Έλληνες ευθύνονται για το δεύτερο γύρο, αποδεικνύοντας ότι έκαναν τα ίδια με τους Φοίνικες, υπεύθυνους για τον πρώτο γύρο των αδικημάτων. Οι φραστικές αντιστοιχίες του επόμενου επεισοδίου, της αρπαγής της Ελένης, με τα προηγούμενα είναι λίγες, ίσως γιατί το περιστατικό ήταν γνωστό και, επομένως, οι λεπτομέρειες περιττές: *Ἀλέξανδρον τὸν Πριάμου ...ἐθελῆσαί οἱ ἐκ τῆς Ἑλλάδος δι' ἁρπαγῆς γενέσθαι γυναῖκα* ...Αντίθετα όμως από ό,τι συμβαίνει με τα προηγούμενα επεισόδια, ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται εδώ στους λόγους που ώθησαν τον Πάρη να προβεί σε αυτήν την πράξη: *ἀκηκοότα ταῦτα ἐθελῆσαί οἱ ἐκ τῆς Ἑλλάδος δι' ἁρπαγῆς γενέσθαι γυναῖκα ἐπιστάμενον πάντως ὅτι οὐ δώσει δίκας· οὐδὲ γὰρ ἐκείνους διδόναι*. Η προσπάθεια να βρεθούν ελαφρυντικά για τον Πάρη σε ένα κρίσιμο για τις ελληνο-περσικές σχέσεις θέμα είναι, νομίζω, φανερή.

Αξίζει να σταθούμε λίγο και στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται οι ενέργειες μετά την πράξη: *πέμψαντα δὲ τὸν Κόλχον* [*βασιλέα*] *ἐς τὴν Ἑλλάδα κήρυκα αἰτέειν τε δίκας τῆς ἁρπαγῆς καὶ ἀπαιτέειν τὴν θυγατέρα* ~ *τοῖσι Ἕλλησι δόξαι ... πέμψαντας ἀγγέλους ἀπαιτέειν τε Ἑλένην καὶ δίκας τῆς ἁρπαγῆς αἰτέειν*. Και η απάντηση της κάθε μιας από τις δύο πλευρές: *οὐδὲ ἐκεῖνοι ... ἔδοσάν σφι δίκας τῆς ἁρπαγῆς· οὐδὲ ὧν αὐτοὶ δώσειν ἐκείνοισι* ~ *οὐ δόντες αὐτοὶ δίκας οὐδὲ ἐκδόντες ... βουλοίατο ... δίκας γίνεσθαι*. Το παιγνίδι με τις λέξεις καλά κρατεί.

Προσέχομε ότι κάθε πλευρά όχι μόνο παρακολουθεί από πολύ κοντά τις πράξεις και τα λεγόμενα της άλλης, αλλά και κάτι περισσότερο: στρέφει εναντίον της το ίδιο της το επιχείρημα. Είναι ο πιο αποφασιστικός τρόπος να το εξουδετερώσει και γίνεται πιο αποτελεσματικός, αν χρησιμοποιηθούν οι ίδιες λέξεις και εκφράσεις. Τώρα οι Ασιάτες θεωρούν ότι αντέκρουσαν τις αιτιά-

1. Αυτού του είδους οι επαναλήψεις απασχόλησαν ήδη τον Long, ο οποίος τις επεξεργάστηκε, τουλάχιστον στην περίπτωση της αρπαγής της Ελένης, σσ. 39-50, κατά θέματα μέσα από μια διαφορετική οπτική γωνία: τον ενδιαφέρουν μόνον ως μέσα του λογοτεχνικού ύφους του Ηροδότου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σεις που τους απευθύνθηκαν και έτσι θα καταλήξουν στο αντίθετο συμπέρασμα από αυτό των Ελλήνων: για τον τρωικό πόλεμο, στον οποίο, υποτίθεται, αποτελεί απάντηση η περσική εισβολή στην Ελλάδα, δεν ευθύνονται οι Τρώες που άρπαξαν την Ελένη, αλλά οι Έλληνες που δεν αδιαφόρησαν, όπως τους υποδείχθηκε. Το ίδιο γεγονός, δηλαδή, παρουσιάζεται από διαφορετική οπτική γωνία με βάση τη θεωρία του γνωσιολογικού σχετικισμού, που αποτελεί βασικό γνώρισμα των *ἀντιλογιῶν*. Αυτό ισχύει βέβαια για όλο το προοίμιο αναφορικά με το κεντρικό του θέμα: ποιος ευθύνεται για τη σύγκρουση Ελλήνων-Περσών.

Η ανάλυση που προηγήθηκε έδειξε, πιστεύομε, ότι μπορούμε να αναγνωρίσομε στα εισαγωγικά κεφάλαια των *Ἱστοριῶν* βασικά χαρακτηριστικά των *ἀντιλογιῶν*, όπως τα προσδιορίζει η Romilly. Ίσως γι' αυτό ο J.A.S. Evans τα αποκαλεί *dissoὺς λόγους*[1].

Κάποιες επισημάνσεις έχομε και για τα χαρακτηριστικά των εκδοχών που συζητάμε, όπως το περιεχόμενο και το ύφος τους. Τόσο η περσική όσο και η φοινικική εκδοχή ασχολούνται με αρπαγές γυναικών, ένα θέμα το οποίο προβλήθηκε πολλές φορές στην αρχαιότητα ως αιτία πολέμου και συνδέθηκε με πολλές ηρωίδες, όπως η Ιόλη, η Ιπποδάμεια, οι Δαναΐδες, η Αταλάντη[2]. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως στη βάση τους αυτές οι διηγήσεις είναι μυθικές, παρά την προσπάθεια να ορθολογικοποιηθούν και να αποκτήσουν ιστορικό χαρακτήρα[3]. Έτσι και από την άποψη του θέματος έρχονται σε αντίθεση με τον ορθολογισμό που διακρίνει την ηροδότεια εκδοχή. Στην προσπάθεια αναζήτησης του υπεύθυνου για τη σύρραξη ο Ηρόδοτος δεν καταφεύγει στο απώτατο μυθικό, αλλά στο πρόσφατο ιστορικό παρελθόν· το απώτατο δεν μπορεί να το ανιχνεύσει, αντίθετα με το πρόσφατο, για το οποίο μπορεί να σχηματίσει ο ίδιος γνώμη[4]. Από δω και η διαφορά ανάμεσα στις επιφυλάξεις του

---

1. *Herodotus. Explorer of the Past. Three Essays.* Princeton, New Jersey 1991, σ. 3: "Herodotus seems about to launch into *dissoi logoi* on the guilty party responsible for the war between Greece and Persia". Σοφιστική επίδραση στο προοίμιο το οποίο αποκαλεί *παλγκον*, διαπιστώνει και ο F. Dornseiff, *Die archaische Mythenerzählung*, Berlin und Leipzig 1933, σ. 87.

2. Lang, σ. 411. Βλ. και σ. 207, σημ. 1.

3. Pelliccia, σ. 78: χαρακτηρίζει τις διηγήσεις αυτές δείγμα του είδους της ορθολογικοποιημένης μυθικής αιτιολογίας. Ιδρβλ. Bornitz, σσ. 174, 176, 179, Fehling, σ. 40.

4. Ιδρβλ. Immerwahr, «Causation», σ. 249, K. Nickau, «Mythos und Logos bei Herodot» (: *Memoria rerum veterum*, ed. W.Ax, *Palingenesia* 3, Stuttgart 1990) 83-100, ιδιαίτερα σ. 97. Σύμφωνα με τον Pelliccia, σ. 79, εκτός από τον κύριο στόχο τον οποίο υπηρετεί η false-start recusatio, να απορρίψει δηλαδή το μυθικό προσανατολισμό του Εκαταίου, ο Ηρόδοτος τη χρησιμοποιεί και για έναν άλλο λόγο: με τον τρόπο αυτό, που είναι ο πιο αποτελεσματικός, απορρίπτει τις παραδοσιακές ιστορίες της αρπαγής και της μοιχείας που είχαν χρησιμοποιηθεί και ίσως τις χρησιμο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

για τα λεγόμενα των άλλων και στη σιγουριά που αποπνέει το δικό του *ἐγώ*, η διάκριση ανάμεσα στις πληροφορίες της προφορικής παράδοσης (*Περσέων μέν νυν οἱ λόγιοι*[2]... *φασὶ*) και στη δική του προσωπική εμπειρία: *οἶδα*. Ο M.I. Finley υποστηρίζει πως η ιστορία αρχίζει από τη στιγμή που μπορούμε να την ανιχνεύσομε, γιατί δεν μπορούμε να έχομε ακριβή αίσθηση του χρόνου στο απώτερο παρελθόν[3]. Η φράση, η οποία εισάγει την ηροδότεια εκδοχή (*ἐγὼ δὲ περὶ μὲν τούτων οὐκ ἔρχομαι ἐρέων ... τὸν δὲ οἶδα αὐτὸς πρῶτον ὑπάρξαντα ἀδίκων ἔργων*[4]...), σημαίνει, νομίζω, ότι και ο Ηρόδοτος έχει ανάλογη αντίληψη για την ιστορία. Σύμφωνα με τον B. Shimron, η χρήση του *οἶδα*, όπως και του *ἴδμεν*, ταιριάζει σε δύο κατηγορίες πηγών, αυτοψία και εξέταση αξιόπιστων πηγών· και τα δύο (*οἶδα* και *ἴδμεν*) τὰ χρησιμοποιεί για τέτοια γεγονότα του παρελθόντος, σαν αυτά που συνέβησαν μέσα σε περίοδο δύο ή τριών γενεών από την εποχή του Κροίσου μέχρι τη δική του[5]. Ο A.E. Wardman, ο οποίος μελέτησε τη χρήση του *οἶδα* σε διάφορα χωρία των *Ἱστοριῶν*, παρατήρησε: η άποψη του 1.5 είναι αποκλειστικά και μόνο ηροδότεια. Όπως συμπεραίνει, το *οἶδα* υποστηρίζει την ορθότητα μιας άποψης για αδιαμφισβήτητα γεγονότα[6]. Εδώ λοιπόν αποτυπώνεται, νομίζω, καθαρά το πνεύμα του αρθολογισμού που διακρίνει την εποχή του. Ο ίδιος, για το σοβαρό αυτό θέμα, επιθυμεί να αναλάβει την ευθύνη των λεγομένων του, που θα είναι προϊόντα της δικής του έρευνας. Η συζήτηση που προηγήθηκε επιτρέπει, πιστεύω, να συμπεράνομε ότι η εκδοχή του Ηροδότου δε στρέφεται εναντίον του Εκαταίου, όπως υποστήριξαν πολλοί μελετητές[7], αλλά υπηρετεί την αντιπαράθεση

ποιούσαν ακόμα στη μυθική αιτιολογία της σύγκρουσης ανατολή - δύση και προτιμά την πολεμική και πολιτική ιστορία που βασίζεται σ' αυτό που μπορεί να είναι γνωστό.

1. Για τον πλάγιο απαρεμφατικό λόγο και τη σχέση του με τη στάση του συγγραφέα απέναντι στο υλικό του βλ. σ. 213, σημ. 3.

2. Για τους *λογίους* ως θεματοφύλακες της προφορικής παράδοσης βλ. G. Nagy, «Herodotus the *Logios*» [: *Herodotus and the Invention of History*, *Arethusa* 20. 1-2 (1987)] 175-84, Evans, σσ. 94, 96 κκ.

3. *Ο κόσμος του Οδυσσέα*, μετάφραση Σ. Μαρκιανού, Αθήνα χ.χ., σ. 17.

4. Και η σημασία της φράσης *πρῶτον ὑπάρξαντα ἔργων ἀδίκων* απασχόλησε τους ερευνητές. Πρόχειρα αναφέρομε: Wardman, σ. 145, B. Shimron, Π ρ ῶ τ ο ς τ ῶ ν ἡ μ ε ῖ ς ἴ δ μ ε ν, *Eranos* 71 (1973) 45-51, σσ. 45-46.

5. Ό.π. σσ. 47-8.

Με κριτική διάθεση έναντι του υλικού του και με την ευαισθησία του ιστορικού συνδέει την ανάλογη φράση *τῶν ἡμεῖς ἴδμεν* ο I.N. Περυσινάκης· βλ. σσ. 21-2, 46, 66 κ.α.· πρβλ. και την ομηρική φράση *οἱ ἐπ' ἠμᾶς ἄνθρωποι*.

6. Βλ. σ. 144.

7. Lateiner, *Historical Method*, σ. 38: A false start (1.1.1 - 1.5.1) reports a Persian version of the 'beginning of the hatred' ..., Herodotus rejects this sterile and banal answer in a parody of Hecataean mythological investigation preferring to such silliness a man, a time, and an event more certain in human history. Βλ. και Pelliccia, σ. 78· πρβλ. Ayo, σ. 35.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Περσών-Ελλήνων, όπως αντιτείνει η St. West[1]. Στις μυθικοϊστορικές διηγήσεις που προβάλλουν, για να ενοχοποιήσουν τους Έλληνες, ο Ηρόδοτος αντιτάσσει, για να τους υπερασπιστεί, γεγονότα ανιχνεύσιμα[2]. Διαφορά υπάρχει, όπως επισημαίνει ο Wardman[3], και στο κριτήριο με το οποίο θεμελιώνει το αδίκημα καθένα από τα εμπλεκόμενα μέρη: για τους Πέρσες τα κριτήρια είναι δύο, η αρπαγή και η εκστρατεία (*ἁρπάζειν* και *στρατεύεσθαι*)· το κριτήριο του Ηροδότου είναι κατ' εξοχήν πολιτικό. Κατά τη γνώμη μας, συνδέεται με το μοντέλο διακυβέρνησης ενός λαού, κάτι που βλέπομε να τον απασχολεί και στο 3.80-82, όπου υπάρχει η γνωστή συζήτηση για τα πολιτεύματα, ένα χωρίο το οποίο σχολιάστηκε πολύ για την πιθανή σχέση που αναδεικνύει ανάμεσα σε Ηρόδοτο και σοφιστική[4].Ο Κροίσος, λέει ο Wardman, είναι *αἴτιος*, επειδή υπέταξε τους Έλληνες της Ασίας κάνοντάς τους πολιτικά και οικονομικά εξαρτημένους και έκανε διαπραγματεύσεις με τη Σπάρτη. Αυτό σημαίνει ότι σημαντικά γεγονότα είναι εκείνα, τα οποία κάνουν έναν ολόκληρο λαό να δοκιμάσει αλλαγή στον τρόπο διακυβέρνησης[5]. Πολιτικό κριτήριο και σκέψη προδίδει και η προγραμματική του δήλωση, με την οποία εξηγεί τον προσανατολισμό της εκδοχής του: *τὰ γὰρ* (*ενν. ἄστεα*) *τὸ πάλαι μεγάλα ἦν, τὰ πολλὰ αὐτῶν σμικρὰ γέγονε, τὰ δὲ ἐπ' ἐμεῦ ἦν μεγάλα, πρότερον ἦν σμικρά* (1.5.4). Με άλλα λόγια, συνδέει την πορεία μιας χώρας με την πολιτική της δύναμη. Πρόκειται για το γνωστό μοντέλο της αύξησης και της πτώσης της πολιτικής δύναμης ενός κράτους, όπως η Λυδία ή η Περσία, ή ενός κυβερνήτη, όπως ο Κροίσος, ο Κύρος και άλλοι Πέρσες ή οι Κυψελίδες, οι Πεισιστρατίδες και άλλοι Έλληνες τύραννοι ή ηγεμόνες[6]. Το μοντέλο αυτό, το οποίο διατρέχει

---

1. Βιβλιοκρισία στο έργο του Lateiner, *Historical Method*, *CR* 41 (1991) 23-25, σ. 24.

2. Πρβλ. Immerwahr, «Causation», σ. 249.

3. Βλ. σ. 135.

4. Η σχετική βιβλιογραφία είναι μεγάλη. Ενδεικτικά αναφέρομε: α) μελέτες και άρθρα που στηρίζουν αυτή τη σχέση: J.S. Morrison, «The place of Protagoras in Athenian public life», CQ 35 (1941) 1-16, H. Ryffel, *Μεταβολὴ πολιτειῶν. Der Wandel der monarchischen Theorie in der Sophistik* (Noctes Romanae), Bern 1949, σ. 63, K.F. Stroheker, «Zu den Anfängen der monarchischen Theorie in der Sophistik", *Historia* 2 (1953) 381-412, σ. 383 και σημ. 4, F. Laserre, «Hérodote et Protagoras: Le débat sur les constitutions», *MH* 33.2 (1976) 64-84· β) μελέτες και άρθρα που την αρνούνται: H. Appfel, *Die Verfassungsdebatte bei Herodot (III 80-2)*, Diss., Erlangen 1957, J. Bleicken, "Zur Entstehung der Verfassungstypologie im 5 Jahrhundert v. Chr. (Monarchie, Aristokratie, Demokratie)", *Historia* 28 (1979) 148-72.

5. Βλ. σ. 136.

6. Ο Immerwahr, *Form and Thought*, σ. 73 κκ. αναζητώντας μέσα στο ίδιο το κείμενο των *Ἱστοριῶν* στοιχεία που να συνηγορούν υπέρ της ενιαίας σύλληψης του έργου

όλη την *Ἱστορίην*, στηρίζεται στην αντίληψη του Ηροδότου για την κυκλική πορεία της ανθρώπινης μοίρας: *κύκλος τῶν ἀνθρωπηίων ἐστὶ πρηγμάτων* (1.207). Ο Ηρόδοτος, εν τέλει, χρησιμοποιεί τη λογική του για να εξηγήσει τον κόσμο που τον περιβάλλει, τα σημαντικά γεγονότα, την κίνηση της ιστορίας· είναι δηλαδή ένας ορθολογιστής[1] και αυτή είναι η διαφορά του από τους Πέρσες *λογίους*, οι οποίοι φαίνονται προσκολλημένοι σε πρότυπα και αντιλήψεις του μυθικού παρελθόντος.

Σε ό,τι αφορά στο ύφος, ήδη κάποια σημεία του προοιμίου έγιναν αντικείμενο σχολιασμού: το χωρίο 1.4: *τὸ δὲ ἁρπασθεισέων σπουδὴν ποιήσασθαι τιμωρέειν ἀνοήτων, / τὸ δὲ μηδεμίαν ὥρην ἔχειν ἁρπασθεισέων σωφρόνων* και το χωρίο 1.5, το οποίο μόλις προαναφέρθηκε. Ο E. Norden τα εντάσσει σε μια σειρά από παραδείγματα, τα οποία δηλώνουν—μαζί με πολλά άλλα—ότι ο Ηρόδοτος χρησιμοποιεί συνειδητά την αντίθεση καθώς και τα άλλα ακουστικά σχήματα ως έντεχνα μέσα ύφους του, διότι, κατά τη γνώμη του Norden (και όχι μόνον αυτού), ο ιστορικός, όπως και κάθε μορφωμένος άνθρωπος της εποχής του, είχε επηρεαστεί από το νέο πνεύμα της σοφιστικής[2]. Μελετώντας και εμείς το κείμενο διαπιστώσαμε ότι το ύφος είναι πιο προσεγμένο σε κάποια σημεία καίρια, τις περισσότερες φορές, όπως στο 1.1.1: *τούτους γάρ ... / ἀπικομένους ἐπὶ τήνδε τὴν θάλασσαν καὶ οἰκήσαντας τοῦτον τὸν χῶρον / τὸν καὶ νῦν οἰκέουσι / ... ἀπαγινέοντας δὲ φορτία / Αἰγύπτιά τε καὶ Ἀσσύρια ...*, όπου τα συντακτικά σύνολα των μετοχών με τα συμπληρώματά τους και η επανάληψη ομόρριζων λέξεων δημιουργούν ένα εύηχο αποτέλεσμα, στο χωρίο 1.1.4: *τὰς μὲν δὴ πλεῦνας τῶν γυναικῶν ἀποφυγεῖν, τὴν δὲ Ἰοῦν σὺν ἄλλῃσι ἁρπασθῆναι*, όπου η χρήση της αντίθεσης δημιουργεί ένα ισόκωλο, στο χωρίο 1.2.2: *ταῦτα μὲν δὴ ἴσα πρὸς ἴσα σφι γενέσθαι· μετὰ δὲ ταῦτα Ἕλληνας αἰτίους τῆς δευτέρης ἀδικίης γενέσθαι*, όπου έχομε αντιστροφή και παρήχηση του σίγμα. Αισθητικές εντυπώσεις, ομόηχα, ομοιόαρκτο, πολύπτωτο, δημιουργεί και η επανάληψη ομόρριζων ή ίδιων λέξεων, όπως στο χωρίο 1.2.3-3.3: *πέμψαντα δὲ τὸν Κόλχον [βασιλέα] ἐς τὴν Ἑλλάδα κήρυκα / αἰτέειν τε δίκας τῆς ἁρπαγῆς καὶ ἀπαιτέειν τὴν θυγατέρα... / τοὺς δὲ ὑποκρίνασθαι ὡς / οὐδὲ ἐκεῖνοι Ἰοῦς τῆς Ἀργείης ἔδοσάν σφι δίκας τῆς ἁρπαγῆς· οὐδὲ ὧν αὐτοὶ δώσειν ἐκείνοισι /*

αποκάλυψε και μοντέλα σκέψης με τα οποία ο Ηρόδοτος αναλύει τα ανθρώπινα πράγματα. Ένα από αυτά είναι και το μοντέλο της ανόδου και της πτώσης ενός κυβερνήτη, σσ. 76-7 και 81 κκ.

1. Πρβλ. V. Hunter, *Past and Process in Herodotus and Thucydides*, Princeton, New Jersey 1982, (κεφ. 3: Herodotus and Thucydides and *le temps des hommes*: Rationalism, Rationalization and Rationality), σσ. 107-115.

2. E. Norden, *Die antike Kunstprosa. Vom VI Jahrhundert v. Chr. bis in die Zeit der Renaissance*, τ. I, Stuttgart ⁵1958, σσ. 27-8. Βλ. και σσ. 39-40.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

... τοῖσι Ἕλλησι δόξαι πρῶτον πέμψαντας ἀγγέλους/ἀπαιτέειν τε Ἑλένην καὶ δίκας τῆς ἁρπαγῆς αἰτέειν ... /οὐ δόντες αὐτοὶ δίκας οὐδὲ ἐκδόντες ἀπαιτεόντων βουλοίατό σφι παρ' ἄλλων δίκας γίνεσθαι. Τα παραπάνω χωρία θυμίζουν κείμενα του Γοργία, όπου ο σοφιστής συνηθίζει να παίζει με τις λέξεις προκειμένου να επιτύχει το αισθητικό αποτέλεσμα που θέλει, παρότι εδώ η επανάληψη λέξεων και εκφράσεων, με τα σχήματα που δημιουργούνται, δεν αποβλέπει σε αισθητικές εντυπώσεις, όπως υποστηρίχθηκε[1], αλλά υπηρετεί τη λογική της αντιπαράθεσης[2]. Οπωσδήποτε το συγκεκριμένο κείμενο δεν επαρκεί ώστε να υποστηριχθεί με βεβαιότητα επίδραση της σοφιστικής στον Ηρόδοτο σε θέματα ύφους (και ιδιαίτερα από τον διακεκριμένο στο είδος Γοργία), παρότι κάποιοι μελετητές έχουν εκφραστεί υπέρ της άποψης αυτής[3]. Ωστόσο δε θα πρέπει να δούμε το ύφος αποκομμένο από τα άλλα στοιχεία, όπως η δομή και το περιεχόμενο. Καθένα από αυτά, νομίζω, έχει κάτι να προσφέρει, ώστε να γίνεται εξαιρετικά πιθανή η θέση ότι ο Ηρόδοτος, όταν έγραφε το προοίμιο, αν δεν είχε επηρεαστεί άμεσα, είχε τουλάχιστον υπόψη του τη σοφιστική ρητορική και τη λειτουργία των *ἀντιλογιῶν* ως μέσου ανάλυσης των γεγονότων.

---

1. Βλ. σχετικά σ. 221 σημ., 1.

2. Πρβλ. Aly, σ. 102: "Es liegt in der Richtung dieser Denkart (ενν. das antilogische Denken), dass nunmehr nicht nur Ansicht gegen Ansicht, Rede gegen Rede gestellt werden, sondern dass sich dieser Gegensatz auch in die Kleinformen der Rede hinein fortsetzt, so dass Satz gegen Satz, Wort gegen Wort gestellt werden".

3. Δεν εντρυφήσαμε ιδιαίτερα στο θέμα, μπορούμε όμως να αναφέρομε το έργο του A. Nieschke, *De figurarum, quae vocantur σχήματα Γοργεια apud Herodotum usu*, München 1891. Δυστυχώς, παρά τις προσπάθειές μας, δεν καταφέραμε να έχομε άμεση πρόσβαση στη μελέτη. Γι' αυτό δανειζόμαστε το κατατοπιστικό σχόλιο του Pelliccia, σ. 83, σημ. 4: στο βιβλίο αυτό ο Nieschke συγκεντρώνει επαρκείς ενδείξεις για να κάνει πειστικό τον ισχυρισμό ότι ο Γοργίας επέδρασε στον Ηρόδοτο σε θέματα ύφους. Στο θέμα της αλληλεπίδρασης των δύο συγγραφέων με βάση την περίπτωση της αρπαγής της Ελένης, το οποίο αποτελεί και το κύριο αντικείμενο του άρθρου του, ο Pelliccia μάλλον φαίνεται να κλείνει στην αντίθετη από τον Nieschke άποψη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ